

TÜRÜK

2022, Yıl/Year: 10, Sayı/Issue: 28, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 23.01.2022

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 01.03.2022

Sayfa / *Page*: 162-172

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

 Arş. Gör. Dr. Veysel Lidar

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı
Edebiyat Bölümü
veysellidar@hotmail.com

IVAN GONÇAROV'UN OBLOMOV VE YAKUP KADRİ KARAOŞMANOĞLU'NUN KİRALIK KONAK ADLI ESERLERİNDE DOĞU – BATI İKİLEMİNİN İRDELENMESİ*

Öz

Bu çalışmada Rus yazar Ivan Gonçarov'un *Oblovov* adlı eseriyle, edebiyatımızın önemli isimlerinden Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kıralık Konak* adlı romanları, Doğu-Batı ikileminden hareketle, sosyolojik açıdan karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Söz konusu çalışmada, modernleşme/Batılılaşma süreçlerine giren Rus ve Türk toplumunda göze çarpan zıtlıklar ele alınacak, karakterler ve toplumsal yapı üzerinden belirlenen eserlerde Rus ve Türk toplumlarında Batılılaşmanın nasıl karşılık bulduğuna değinilecektir.

Tarihsel süreçte gerek coğrafi gerekse iktisadi manada Doğu'da kalan Rus ve Türk toplumlarının, Avrupa'yı ya da daha klasik manada Batı'yı yakalamanın yolu olarak Batılılaşmayı tercih ettikleri söylenebilir. Bu nedenle çalışmada Batılılaşmayla aynı anlamda kullanılan modernleşme konusu üzerinde de durulmuş ve eserlere modernleşme düşüncesinin nasıl yansıdığı, olumlu ya da olumsuz çağrışımlarının ne şekilde oluşturulduğu analiz edilmeye çalışılmıştır. Modernleşme kavramının eserlerdeki incelenmesinde üzerinde durulan temel noktalar, Doğu ve Batı'yla özdeşleştirilmesi mümkün karakterler, bu karakterlerle ve daha üst başlıkta toplumla ilişkilendirilen kıyafetler, tercih edilen mekânlar olarak sıralanabilir.

* Bu çalışma 2011 yılında düzenlenen XI. Uluslararası Dil, Deyiş ve Yazınbilim Sempozyumu'nda sunulan ve bildiri kitabında yer alan çalışmanın, genişletilmiş ve düzeltilmiş halidir.

Çalışmanın sonucunda *Oblomov* romanında Batı'nın olumlu yönlerinin ağır basması ve Batı'nın üstünlük vasfının işlendiği gözlemlenmişken, *Kıralık Konak* romanında Batı yanlış Batılılaşma ve 'züppeleşme' kavramları üzerinden olumsuz bir şekilde işlendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Doğu-Batı, gelenek, yenilik, Batılılaşma

ANALYZE OF EAST-WEST DILEMMA IN IVAN GONCHAROV'S *OBLOMOV* AND YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'S *KİRALIK KONAK*

Abstract

In this study, Russian writer Ivan Goncharov's work *Oblomov* and one of the important names of our literature, Yakup Kadri Karaosmanoğlu's novels named *Kıralık Konak*, will be compared sociologically, starting from the East-West dilemma. In this study, the striking contrasts in the Russian and Turkish society, which entered the modernization / Westernization processes, will be discussed, and how Westernization in Russian and Turkish societies corresponds to the works determined through the characters and social structure.

It can be said that the Russian and Turkish societies, which remained in the East both geographically and economically in the historical process, preferred Westernization as a way to catch up with Europe or the West in a more classical sense. For this reason, in the study, the subject of modernization, which is used in the same sense as Westernization, is also emphasized and it is tried to analyze how the idea of modernization is reflected in the works and how positive or negative connotations are created. The main points emphasized in the analysis of the concept of modernization in the works, the characters that can be identified with the East and the West, the clothes associated with these characters and, above all, the society, can be listed as preferred places.

As a result of the study, it has been observed that the positive aspects of the West dominate and the superiority of the West is handled in the *Oblomov* novel, while it has been determined that the West is handled in a negative way through the concepts of wrong Westernization and 'snobbery' in the *Kıralık Konak* novel.

Key words: Modernization, West-East, tradition, innovation, Westernization.

Giriş

Bu çalışmada Ivan Goncharov'un *Oblomov* ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kıralık Konak* adlı eserlerine yansıyan Doğu-Batı ikilemi ve bu ikilemin iki farklı yazar ve toplumdaki yansımaları üzerinde durulacaktır. Çalışmada amaç; Rus ve Türk toplumundaki Batılı algısının irdelenmesi ve bu algının benzer, ortak ve farklı yönlerinin belirlenmesidir.

Gerek Goncharov'un *Oblomov* romanı gerekse Karaosmanoğlu'nun *Kıralık Konak* adlı eseri yazdıkları dönemden derin izler taşımakta, yazarlarının hayat görüşlerinden de yansımalar

barındırmaktadır. Ele alınan eserler hem toplumları hem de toplumun yapı taşı olan bireyi merkeze olarak, dönemin sosyolojik bir değerlendirmesini yaptığından eser incelemelerinde sosyolojik eleştiri yaklaşımından yararlanılacaktır.

Çalışmaya konu olan kitapların belirlenmesinde iki eserde de ortak ve benzer motiflerin varlığı etkili olmuştur. Şöyle ki; *Oblomov* ve *Kıralık Konak* ele aldıkları konu açısından birlik taşımasalar da, Doğu-Batı çelişkisine yer vermeleri ve bu kutuplu yapının karakterlere yansımaları açısından karşılaştırmalı bir çalışmaya konu olabilecek niteliktedirler. Ele aldıkları dönemler ve toplumlar farklı olsa da *Oblomov* Rus toplumunun, *Kıralık Konak* Türk toplumunun yeniliğe bakışını, yenilikten ne anladığını gösteren edebi yaratılardır. Bu bağlamda iki eserden hareketle toplum-edebiyat ilintisine de değinilecektir. Toplum ve edebiyat arasındaki ilişkiyi inceleyen disiplinlerarası bir alan olan edebiyat sosyolojisi, farklı türlerde eser veren sanatçıların toplum içinde yaşadıkları gerçeğinden hareket eder. Toplum içindeki bu birliktelik yazarı bilinçli olmasa da sanatında o toplumun varsayımlarını taşıma güdüsüne itebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında edebiyatın toplumu yansıtan ya da ona yön veren yapısına da dikkat çekilmektedir. Edebiyat sosyolojisinin ana ilkelerinden biri, yazarın bir birey olarak toplumdan ayrı ve yalıtılmış olamayacağı düşüncesidir, bu bağlamda nasıl yazar toplumun dışında kalamıyorsa eseri de bu paralelde toplumdan izler taşıyacaktır (Şan,2004: 91-133). Edebiyat sosyolojisi bağlamında irdelendiğinde bu iki eserin ve yazarının toplumsal bir mesajı ilettiği, topluma yönelik bir yargıda bulunduğu fikri oluşabilir. Gerek Gonçarov gerekse Karaosmanoğlu toplumlarının dönemselsel bir değerlendirmesini yapmış ve bu doğrultuda eserlerini oluşturmuşlardır, denilebilir.

Oblomov ve *Kıralık Konak* adlı romanların en temel ortak noktası modernleşme meselesidir. Her iki romanın, modernleşme konusuna bakışları farklılık gösterse de, aynı temadan hareketle oluştukları iddia edilebilir. Bu nedenle modernleşme düşüncesine genel hatlarıyla değinmek gerekmektedir.

Türk Modernleşmesi adlı eserinde Mardin, modernleşmenin tanımını toplumların aynı dönemde farklılaştığı ve merkezileştikleri bir süreç olarak yapmıştır. Ona göre Batı Avrupa'da feodalizmin çöküşü ile başlayan süreç, burjuvazinin gelişmesi, sanayileşme ve siyasi hakların nüfusun daha büyük kesimlerine yayılması gibi unsurları da içine alır. Bu gelişme esnasında, yeni grupların oluşumu ve toplumların birbirlerinden ayrılması gerçekleşir (Mardin, 1997:25-26). Modernleşme, eski ve geleneğe daha fazla bağlılık gösteren toplumların, modern olmalarına ve moderniteye ulaşmalarına olanak veren bir süreçtir. Sınırları genişleyen kapitalist dünya pazarının hızlandırdığı bilimsel ve teknolojik keşiflerle yeniliklerin, nüfus hareketlerinin, ulus-devletleri ve kitleli hareketlerin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimlerinin toplamı olarak da açıklanabilir. Temelde, geleneksel olanı yeni olana tabi kılma, yerleşik ve alışılmış olanı yeni ortaya çıkana uydurma eğilimi ve düşüncesi olarak da açıklanması mümkündür (Cevizci, 2019:305). Heper'e göreyse modernleşme, bir toplumun kendisine göre daha ileride olan diğer topluma belirli özellikleri ve kurumları transfer ederek benzeme çabasıdır (Heper, 1973:66-67). Modernleşmeyle ilgili en genel tanımı ise belki de Eisenstadt yapmıştır. Ona göre modernleşme, modern olarak tabir edilen yeniliklerin Batı-dışı toplumlar tarafından talep edildiği süreçtir (Eisenstadt, 2007:72). Görüldüğü üzere yapılan tüm tanımlamalarda modernleşme düşüncesi Batılılaşma, Batı'ya benzeme olarak açıklanmıştır.

Belge, Rus ve Türk edebiyatını Doğu-Batı ekseninde ele aldığı eserinde, hem Rus hem de Osmanlı-Türk toplumunun, Batı'yla mücadele stratejisi olarak Batılılaşma düşüncesini kullandıklarını ve özellikle Osmanlı'da Batılılaşma düşüncesinin, geçmişten gelen 'şanlı' bir maziye sahip olması nedeniyle daha zorlu ve daha düşmanca bir tavırla karşılandığını belirtmiştir (Belge, 2016:22). Belge'nin Osmanlı toplumu için ortaya koyduğu tespitlerin hem Karaosmanoğlu'nun eserinde hem de Gonçarov'un eserinde geçerli olduğu iddia edilerek, çalışma kapsamında incelenen eserlerde Batı'nın hem erişilmeye çalışılan bir seviye hem de öfke duyulan bir düşman olarak ele alındığı söylenebilir.

Eser İncelemeleri

Ivan Gonçarov'un *Oblomov* adlı eseri, bir anti-macera romanı olarak nitelenmektedir (Setchkarev, 1974:154). Romanın ana karakteri olan ve esere de ismini veren Oblomov, herkesin beklentisinin aksine gelişmeyi ve hareket etmeyi reddeden bir karakterdir. Oblomov, Rus edebiyatına özgü bir tip olan 'lüzumsuz adam' (superfluous men)'in temsilcilerindendir. 'Gereksiz adam' sosyal ve ahlaksal sorunların farkında olan fakat kişisel zayıflığından dolayı bu gibi sorunlara karşı mücadele etmekten vazgeçen, mücadeleye karşı pasif durumda olan karakter yapısını temsil eder. Bir başka bakış açısına göre çevresinden uzaklaşıp, sosyal yaşamın dışında kalan bireydir. 19. yüzyıl Rus edebiyatına damgasını vuran gereksiz adam tiplemesinin en bilinen örnekleri; Oblomov, Chulkaturin ve Bazarov'dur (Chances, 2001:111). Bunun yanında *Oblomov* adlı roman salt bir edebiyat eseri olarak değil yazıldığı dönemin koşullarını anlatan, topluma gerçek anlamda ayna tutan bir sosyolojik araştırma olarak da nitelenebilir. *Oblomov* ve yazıldığı dönem, toplum gibi etmenleri birlikte ele alan Spector'a göre, birçok Rus *Oblomov*'u okurken kendisini aynada görüyormuş gibi bir izlenime kapılabilir. Turgenyev'in *Rusya varolduğu sürece, Oblomov hatırlanacaktır* sözüne gönderme yapan Spector, Oblomov'un Rus toplumunu anlamada kullanılacak eserlerden biri olduğunu iddia etmektedir (Spector, 1943:74).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Kiralık Konak* adlı romanını 1922 yılında yayımlamıştır. Bu anlamda eseri Cumhuriyet öncesi Türk romanı olarak nitelemek mümkündür. Narlı'nın da belirttiği gibi Tanzimat'tan Cumhuriyetin ilanına kadarki sürede roman; Batılılaşmanın beraberinde getirdiği problemleri, geleneğin yavaş yavaş terk edilerek yenileşmenin zorunluluğunu ve yollarını ele almaktadır (Narlı, 2007:22). *Kiralık Konak* da bu genellemeye koşut olarak ilerleyen bir eserdir. Eserde birbirinin devamı niteliğindeki üç kuşak ve Doğu-Batı çekişmesi içerisindeki kuşaklar arası çatışmanın işlenişine yer verilmiştir. Romanda Doğu'yu ve değerlere bağlılığı temsil eden Naim Efendi ve onun günbegün kızından, damadından ve torunlarından uzaklaşması, düşünüş açısından onlardan farklılaşması anlatılmaktadır. Eserde, Batı'nın gelişmişliğine inanan Servet Bey ve bu doğrultuda yetiştirdiği Cemil ve Seniha ile dedeleri Naim Efendi'nin farklı anlayışlara sahip olmaları işlenmektedir. Osmanlı kültürüyle -Doğu kültürüyle- yetişen Naim Efendi, Tanzimat'la birlikte Osmanlı toplum yaşayışında etkin bir konuma gelen Batı kültürünün yansımalarıyla karşılaşmakta, o döneme kadarki toplumsal değerlerin Tanzimat'tan sonra şekillenmeye başlayan yeni toplum yapısıyla birlikte örselenmeye başladığını görmektedir. Eserin en genel tabiriyle Osmanlı kültürüyle Batı kültürünün ikilemini yansıttığı iddia edilebilir.

Gonçarov'un *Oblomov* ve Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak* romanları olay örgüsü olarak birbirlerinden farklılıklar taşıyalar da, Doğu-Batı ikileminin yansıtılması açısından bu iki roman birbirine yakındır. Gonçarov, *Oblomov* romanında tembel fakat sevimli bir kahramanın, hızla akan zamana, değişen toplum ve üretim ilişkilerine karşı kayıtsız kalışını ele almıştır. Bir anlamda hâlâ eski anlayışa göre yaşayan Oblomov'un yeni ve çetrefil koşullar karşısındaki çaresizliği anlatılmıştır. Romanın iki ana karakteri olan Oblomov ve Ştolts'u o dönemin toplumundaki Slav hayranlarıyla Batıcıların çekişmesi olarak değerlendirip, bu çekişmenin edebiyata tezahürü olarak nitelemek de mümkündür (Murphy, 2007:77).

Oblomov ve *Kiralık Konak* romanlarında Doğu-Batı ikileminin yansıtıldığı çeşitli motifler görmek olasıdır. Bu motiflerden ilki ve belki de en önemlisi karakterlerin oluşturulmasında kendisini göstermiştir. *Oblomov* romanının ana karakteri Oblomov, eski usul bir Rus'tur. Onlar gibi kendisine ait bir köyü –Oblomovka- ve bu köyde kendisi için çalışan 300'e yakın kölesi bulunmaktadır. Hayatını bu köyden gelen parayla idame ettiren Oblomov, evinden daha doğrusu yatağından dışarı çıkmayan, tembel olarak nitelendirilebilecek bir karakterdir. Yeni toplum anlayışının getirdiği hareketlilik ve tempodan uzakta, herhangi bir işe girmeyi reddeden bir yapıdadır. Bu yönleriyle eski tarzda bir Rus'u ve dolayısıyla bir Doğuluğu temsil etmektedir. *Oblomov* romanında Batıyı temsil eden kahraman olarak Ştolts'u görmek mümkündür. Ştolts, arkadaşı Oblomov'un tam tersi bir anlayışa sahiptir; Oblomov'un aksine Ştolts çalışkan ve hareketli biridir. Eserdeki bir alıntıda da Oblomov ve Ştolts'un birbirine tezat yapıları gözler önüne serilmiştir: *Ştolts, Oblomov'la nasıl dost olabilmişti? Oblomov ki bütün varlığıyla Ştolts'a karşı bir isyandı!* (Gonçarov, 2000:201). Oblomov genel bir anlatımla gelenekselin, değişim karşıtlığının temsilcisidir. Ştolts ise onun aksine değişime inanan, hareketli ve atak bir yapıdadır. Bu farklı yapıda çizilen karakterlerin alt metninde mensup oldukları ırkın da payı vardır, denilebilir. Oblomov bir Rus'tur, Doğulu'dur; Ştolts ise Alman kökenlidir, Batılıdır (Lidar, 2011:52).

Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak* adlı eserinde de birbirine zıt dünya görüşüne sahip karakterlerin mevcudiyetine şahit oluruz. Eserde ilk kuşağı, eskiyi, Doğuyu temsil eden Naim Efendi ile ikinci kuşağı, yeniyi, Batıyı savunan Servet Bey'in varlığı eserin işleyişini sağlamaktadır. Naim Efendi yetiştiği değerlere bağlıyken, Servet Bey'in Batı'ya ve Batılı yaşam tarzına düşkün olduğunu söylemek mümkündür. Naim Efendi eskiye özlem duyan *bütün hatıraları, bütün zevkleri, bütün muhabbetleri, kendisini güldüren ve ağlatan her şey mutlaka bundan kırk sene evveline ait* (Karaosmanoğlu, 1993:22) olan bir adamdır. Damadı Servet Bey ise onun aksine yeniyi benimseyen ve eskiden nefret eden bir karakterdedir. Servet Bey bulunduğu ortamdan hoşnutsuz, daima muhayyel bir Avrupa seyahati için hazırlanmış bir bavulu olan, barındırdığı alaturka izlenimler nedeniyle mobilyaların hepsini değiştirip yerlerine alafranga örneklerini koyan, kısaca söylemek gerekirse eskiye dair her şeyi geride bırakmak isteyen bir karakterdir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eserlerini ötekileştirme sorunsalı bağlamında incelediği çalışmasında Nakipler Servet Bey'i şu şekilde tanımlamıştır:

Kiralık Konak'ta ötekileşme probleminin merkezindeki kişi olarak yakın çevresindeki herkesi kendi fikirleriyle zehirleyen, kulaktan dolma bilgileriyle, kendi kültürünü küçümseyen Servet Bey, daima Batının savunuculuğunu yapar. Müslümanlıktan ve Türklükten nefret eden Servet Bey, kendini meydana getiren özlerden daima nefret eder ve başkası olmaya çalışır. Fakat hiçbir

fikri alt yapıya sahip olmadığından, yalnızca hayali ve hissi bir tutkuyla alafrangalığa düşkünlüğü, onu kendi sınırlarından uzaklaştırır (Nakipler, 2010:6).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi Oblomov ve Ştolts arasındaki zıt karakterlilik Naim Efendi ve Servet Bey’de de söz konusudur. Eserlerde Doğu’yu ya da “geleneği” savunan karakterler Oblomov ve Naim Efendi’yken, Batı’nın diğer bir deyişle “yeniliğin” temsilcileri Ştolts ve Servet Bey’dir.

Eserlerde Doğu-Batı ikileminin vurgulandığı bir diğer unsur karakterlerin giyimlerinde görülmektedir. Kıyafetlerin roman karakterlerinin dünyaya bakışlarını yansıtması açısından önemlidir. Oblomov sürekli yatak kıyafetleriyle gününü geçirmekte, dışarı çıkmak durumunda kaldığı nadir zamanlarda bu kıyafetlerden ve özellikle meşhur hırkasından ayrılmaktadır. Oblomov’un eserde çizilen portresi bu anlamda kişiliğinin de tasviri gibidir:

Acem işi bir hırkası vardı; bu hırka her bakımdan Doğuluydu, hiçbir bakımdan Avrupalı izi yoktu: Ne püskülü, ne kadifesi, ne beli vardı; o kadar da genişti ki Oblomov’u iki defa sarabilirdi. Tam Asya biçimi kolları, bileklerinden omuzlarına doğru genişliyordu. (...) Oblomov için bu hırkanın paha biçilmez sayısız değeri vardı; yumuşaktı, uysaldı, vücut onu hiç duymuyordu, efendisinin en küçük hareketine uysal bir köle gibi boyun eğiyordu (Gonçarov, 2000:6).

Oblomov için üzerindeki kıyafetler bile insana zahmet vermekten uzak, sahibinin sözlerine amade bir yapıda olmalıdır. Eser boyunca Oblomov’un sırtından eksik etmediği hırkanın sadece romandaki bir diğer etkin karakter Olga’ya âşık olduğu zamanlarda sahneden çekildiğini görmek mümkündür. Batılı anlayıştaki bir kadın olan Olga da eserde hareketin ve canlılığın temsilcisidir, Oblomov’u sığındığı kabuktan çıkarmak adına çok uğraşmış fakat sonunda Doğu’nun eserdeki bir diğer temsilcisi olan Agafya’ya yenilmiş ve hırka eserdeki önemli rolüne geri dönmüştür. “Hırka” bu anlamda durgunluğun, vazgeçişin ve tekdüzeliğin simgesidir.

Kıralık Konak romanında ise kıyafetler ve insan üzerindeki etkileri Naim Efendi’nin gözünden gösterilmektedir. Naim Efendi toplum yaşamını “İstanbulun” ve “redingot” devri olmak üzere ikiye ayırır; İstanbulun devri insanların “zarif, temiz ve kibar” olarak niteler, onların “hiddet ve hazlarında ölçülü, namuslu aile babaları ve kibar konak sahipleri” olduğuna dikkat çeker. İstanbulun devrini takip eden redingot devriyle; yarı uşak, yarı kapıkulu, riyakâr, adi bir nesil” peydah olmuş, “yaşayış, düşünüş ve giyinişin üslubu değişerek gelenek dışına çıkmıştır (Karaosmanoğlu,1993:21-22). *Kıralık Konak* romanında kıyafetin yazar tarafından daha toplumsal bir niteliğe büründürülerek, genel bir sosyolojik tespit unsuru olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışma kapsamında ele alınacak bir diğer nokta da mekândır. Her iki eserde de belirleyici bir rolü olan bu unsur da alt metninde Doğu-Batı ikilemini yansıtmaktadır. Oblomov, kendine ait bir köyü olduğu halde St.Petersburg’daki bir apartman dairesinde yaşayan bir feodaldır. Köyünden edindiği gelirlerin dışında herhangi bir kazancı olmadığı halde şehirde yaşamak istegindedir. Oblomov St. Petersburg’daki atıl apartman dairesinde, daire gibi miskin, kayıtsız ve kaygısız bir hayat sürmektedir. Bu ev onu korumakta, içinde yaşadığı şehir hayatından ve bu hayatın deviniminden uzak tutmaktadır. Oblomovka’daki evine tadilat yaptırıp dönmek her zaman aklının içindeki bir plandır fakat bunu hiçbir zaman gerçekleştiremez. İçten içe Oblomovka’daki evine bir dönüş isteği vardır, orası çocukluğunun, annesiyle olan tatlı anılarının ve aslında geleneğin yaşadığı yerdir. Ama St. Petersburg’taki apartman dairesini terk edemez, bu evden ev sahibinin zoruyla

atıldığında bile yine aynı şehirdeki köhne bir binaya yerleşmekten kaçamaz. Oblomov için St.Petersburg ve apartman dairesi yeniliğin mekansal dışavurumudur. Bu durum Rus toplumu özelinde düşünüldüğünde sosyolojik bir yapının edebiyata yansması olarak da değerlendirilebilir. Coğrafi açıdan bakıldığında da St. Petersburg Rusya'nın Batı'ya en yakın yerleşim alanıdır ve ülkenin Batı'ya açılan penceresi olarak değerlendirilebilir. St. Petersburg, Rus modernleşmesinin sembol mekânı olarak değerlendirilmektedir. 1703 yılında inşasına başlanan kent, yaklaşık iki yüzyıl da Rusya'nın başkenti olarak kabul edilmiş ve hem sembolik hem de coğrafi manada Rusya'nın Batı'yla arasındaki köprü vazifesini görmüştür (Belge, 2004:44-45).

Kiralık Konak romanında da benzer bir anlayışın varlığı görülebilir. Eski kuşağı temsil eden Naim Efendi konak hayatını, konak hayatının güzelliğini savunurken, damadı Servet Bey konak yaşamının yerini apartman yaşayışına bırakması gerektiği görüşündedir. Eserin başlangıcı Naim Efendi'nin 'konağında' geçer ve bu konak Cihangir semtindedir, fakat romanın ilerleyen bölümlerinde Batılı tarzda bir yaşam isteyen Servet Bey ve ailesi Şişli'de bir 'apartman dairesine' taşınır. Aktaş, mekânın, barındırdığı insana da bir özellik kattığını vurgular; Naim Efendi ve kardeşi Selma Hanım'ı 'konak devrinin insanı' olarak niteler ve onları geleneksel yaşayış tarzının devamı olarak gösterir. Karşıt olarak Servet Bey ve kızı Seniha konak yaşamından nefret ederler ve onların yaşamak istedikleri ortam ise Avrupai tarzda bir mekândır (Aktaş,1987:64-65). Bu anlamda her iki eserde de apartman dairesinin yeni tarzdaki yaşamın mekânsal ögesi, Batılı yaşayışın gerektirdiği konaklama alanı olduğunu söylemek mümkündür.

İki eserin Doğu-Batı ikilemi bağlamında irdeleneceği bir diğer unsur ise Batı'ya bakış açılarıdır. Her iki romanda da Batının ilerlemeyi, yeniliği çağrıştırdığı, Batı düşüncesine bu anlamların yüklendiği daha önce belirtilmişti. Fakat bu anlamda romanlarda görülen Batı algısı ve batıya dair imgeler farklıdır. *Oblomov* romanında eserin Doğuyu simgeleyen karakterlerinden bir diğeri olan uşak Zahar'ın Almanların yaşayışına yönelik düşünceleri dikkate değerdir:

Almanların evinde ne diye çerçöp olsun? dedi. Baksanıza hallerine. Bir kemik parçasını bir hafta kemiriyorlar. Redingot babadan oğula, oğuldan babaya gidip geliyor. (...) Bizim gibi yaşamıyorlar ki onlar. Dolaplarında yığın yığın eski elbiseleri, bütün kış birikmiş ekmek kabukları yok ki... Onların evinde şu kadcık bir ekmek kırıntısı bile işe yarıyor. Galeta yapıp bira ile yiyorlar. Tüh! Böyle hayat mı olur? (Gonçarov, 2000:15)

Oblomov ve arkadaşı Tarantiev'in konuşmalarında da Rus ve Almanların dünyaya bakışının farklılığı görülmektedir:

(...) Babasının kırk binini bir hamlede üç yüz bine çıkardı. Yüksek bir memur oldu. Okumuş bir adam oldu. Şimdi de gezip tozuyor. İpini satmış bir kurt. Özbeöz bir Rus yapar mı bunları? Rus dediğin, öyle pek üstüne düşmeden bir iş bulur, sonra bu işi sakın sakın, rahat rahat yapar. Pek fazla da yükselmez (Gonçarov, 2000:63).

Yine Tarantiev bir başka alıntıda; *senin benim gibi Rus milletinden olanların aklına böyle şeyler gelir mi? Almanlar böyle işte. Hep böyle çiftlikleri kiralar, işletirler* (Gonçarov, 2000: 498) diyerek Almanlara yönelik bakışı göstermiştir.

Oblomov romanında Batı'dan kasıt bariz bir şekilde Alman toplumdur. Onların yaşayışı, toplumsal ve ticari hayata bakışı Batılı imgeleri oluşturur. Oblomov-Ştolts karakterlerinin

incelenmesinde de görüldüğü gibi Ştolts hedeflerinin peşine düşen bir yapıdayken, Oblomov maddi manevi her konuda edilgen ve teslimiyetçi bir duruşta verilmiştir. Bu farklılık da yine Doğu-Batı ikileminin işlenişini göstermektedir.

Yukarda verilen örnekler bir nevi Rus toplumunun yapısını da sergilemesi açısından önemlidir. Eserdeki tek edilgen karakter Oblomov değildir aslında, diğer Rusların sözlerinden de Rus toplumunun genel algısı ve hayata bakışı çıkarılabilir. Bu konuya değinen Dobrulyubov *What is Oblomovitis adlı* eleştirisinde, *Oblomov* romanı ve karakteriyle dönem Rusya'sının yansıtıldığını söyler. Bu kitapla birlikte Rus toplumunun hayatına 'Oblomovluk' kelimesi girmiştir ve ona göre Rus toplumundaki birçok 'olağandışılık'ın çözümü için bu kelime kilit özelliğindedir (Wachtel,1998:134-135).

Kiralık Konak romanında ise Batı ulus olarak belirtilmemiş genel anlamda Batılı olmaya çalışan karakterler üzerinden Batı irdelenmiştir. Naim Efendi'nin damadı Servet Bey ve kızı Seniha Batı'nın temsilcileri olarak görülmektedirler. Naim Efendi'nin damadı Servet Bey'in Batı tefekkürüne olan yakınlığını vurgulayan ilk öge onun Düyun-u Umumiye (Dış Borçlar Teşkilatı) müfettişi olmasıdır. Bu kurum bilindiği üzere Osmanlı'nın dış borçlarının tahsili için kurulmuştur. Servet Bey işi gereği Batı yaşamına uzak değildir. Romanda Servet Bey'in tanıtıldığı şu cümleler de dönem insanının Batı'ya bakışını anlatmaktadır:

(...) Pederi Sadri Molla'nın konağında alafrangalığı kendi odasının eşiğinden dışarı çıkmazdı. Nasılsa küçükten beri Fransızca bilmek, bir müddet Galatasaray mektebinde bulunmak, bir müddet Beyoğlu muhitinde tatlı su Frenkleriyle düşüp kalkmış olmak ona bir softa evinde, çıplak kadın resimlerinden, dizi dizi Fransızca kitaplarından, vazolardan, biblolardan müteşekkil bir halvet yapmak ve bu halvette yaylı bir şezlonga uzanıp, gözleri tavanda, ayakları havada, bir taraftan Hollanda 'sigar'ını emerek, diğer taraftan yabancı ve perişan bir sesle birtakım opera parçaları terennüm ederek saatlerce vakit geçirmek hakkını vermiştir" (Karaosmanoğlu, 1993: 25).

Bu alıntı aslında her iki eserde Batı mefhumunun ne denli farklılık gösterdiğinin delilidir. *Oblomov* romanının aksine *Kiralık Konak*'ta Batılı yaşam tarzının rahata düşkünlüğe ve zevke dayandığı düşünülmektedir. Servet Bey'in Batılı gibi yaşamaktan anladığı budur. Eser genelinde Batı düşüncesi yanlış algılandığı ve yanlış örnekler üzerinden değerlendirildiği için bu durum şaşırtıcı değildir.

Servet Bey'in kızı Seniha da Batıya özenmektedir. Ailesini, mahallesini ve memleketini dar ve sıkıcı bulmaktadır. Yakup Kadri'nin birçok romanında gördüğümüz Batı hayranı karakterlere bir örnek de bu anlamda Seniha'dır:

Bu ev, bazı günler, bazı saatler ona bir mezar gibi görünüyordu. Nefesi darlaşıyor ve sokağa fırlamak, koşmak, haykırmak istiyordu. Ta on dört yaşından beri kalbinde bilmediği yerlerin, görmediği şeylerin, tanımadığı kimselerin hasreti vardı. Fransızca 'nereye kaçmalı' sözü dilinde daimi nakarattı. Bu memlekette ve bu konakta ona her şey dar, az ve adi görünüyordu (Karaosmanoğlu,1993:39).

Kiralık Konak romanındaki Batılı karakterlerin hemen hepsinde Batı'nın üstünlüğü düşüncesi ve Batının, Doğunun sıkıcı ve kuralcı yaşamından kurtuluş umudu olarak görülmesi söz konusudur.

Oblomov ve *Kiralık Konak* romanlarında Batı'nın batılı yaşam tarzının ele alınışına bakıldığında iki romanın da bu noktada birbirlerine zıt bir yapıya sahip olduklarını görmek mümkündür. *Oblomov* romanıyla Gonçarov feodal düzeni ve bu düzenin dayattığı yaşamı eleştirmek, toplumun her kesiminin üretime katıldığı bir yapıyı övmek adına Batı'yı olumlu olarak ele almıştır. *Oblomov* romanıyla 'Oblomovluk' terimi geçerlik kazanmış ve Rus toplumunda bir tutumu niteler hale gelmiştir. 'Oblomovluk' Rusların kendi karakterlerini tasvir etmekte kullandığı en önemli tanımlamalardan biridir. Genel anlamda Oblomovluk, düşüş ve tekdüzeliğin karşısında çaresiz kalmak olarak algılanır ve olumsuz anlamlar yüklenir. Bu tanımlama Rusların ticari yaşamlarından da izler taşır. Batılı ülkeler sanayide ilerlemişken, Rusya tarımda dahi ilerleyememiş bir toplumdur (Murphy,2007:73). *Oblomov*'un altmetninde de bu türden bir gönderme söz konusudur. Bir toprak sahibi olan Oblomov ömrünün son zamanlarını sefilce yaşayarak ölmüş fakat Batılı düşünceyi şiar edinen Ştolts varsıl bir hayat sürmüştür. *Kiralık Konak* romanında ise Batı'yı romandaki hiçbir karakterin doğru olarak alımlamadığını görmek mümkündür. Batı, bu romanda salt ona öykünen karakterlerle tanıtılmıştır ve Batı'ya bakış bu karakterlerin 'yanlış batılılaşması' nedeniyle olumsuzdur.

Romanlara yazarları açısından bakıldığında özellikle Gonçarov'un dönemin Rus toplum yapısından duyduğu rahatsızlığı dile getirdiği görülmektedir. Gonçarov, bu anlamda bir 'toplum hareketlendiricisi' olarak değerlendirilebilir. Mardin'e göre, modernleşme esnasında toplumsal seferberliğin hızından tatmin olmayan bazı kişiler belirir. Toplumun dönüşüm hızından memnun olmayan bu kişiler toplumsal seferberliği hızlandırmaya gayret gösterirler. İşte toplumlar için modernleşme süreçlerinin hızlandırılması noktasında çabalayan insanlara 'toplum hareketlendiricileri' denilmektedir (Mardin, 1997:27-28). Gonçarov'un bu şekilde değerlendirilebilmesine katkı sağlayacak bir diğer husussa Rus modernleşmesi bağlamında anlaşılabilir. Gonçarov'un eseri, öncelikli olarak ilk dört bölüm halinde 1859 yılında yayımlanmıştır (Lounsbery, 2011:44). Temel meselesi Rus toplum yapısında toprak serflüğünün olumsuz yanlarının gösterilmesi olarak kabul edilebilecek olan eser, 1861 yılında Çar II. Nikolay tarafından kabul edilen toprak serflüğü reformundan önce kaleme alınmıştır (Milner-Gulland ve Dejevskiy, 1993:9). Bu bilgilerden hareketle, Gonçarov'un ülkesi ve ülkesinin modernleşmesi için önemli gördüğü bir unsuru dile getirerek süreci hızlandırdığı da iddia edilebilir.

Sonuç

Oblomov ve *Kiralık Konak* romanlarındaki Doğu-Batı ikileminin incelendiği bu çalışma sonucunda göze çarpan ilk bulgu eserlerde işlenen Rus ve Türk toplumlarında Batıdan ne anlaşıldığının çok farklılık gösterdiğidir. Rus toplumu için Batı gerçek anlamda bir kurtuluş ya da rol modelken, Türk toplumu için Batı'nın anlaşılmadığı, Batılı düşünceye yakın olan karakterlerinse özentisi ve yanlış batılılaşmanın ötesine gidemediği söylenebilir. Bunun nedeni belki de Türk toplumunda batılılaşma olgusunun sağlam düşünsel zemine oturmamasıyla birlikte, Rus toplumunun Batı tarzı üretim ilişkilerinden yola çıkmasıdır. Öyle ki *Oblomov* romanında Batıyı temsil eden karakterler ruhsal ve fiziksel açıdan dengeli, madden ve manen güçlü bir yapıya sahip olarak çizilmiştir. Bu da onların ekonomik olarak gelişmişliklerinin bireylerdeki yansıması olarak görülebilir. *Kiralık Konak*'ta ise Batı'nın çalışma hayatı yerine toplumsal yaşamına yönelik algılamalar vardır.

Eserlerdeki bir diğer nokta her iki yazarın da kıyafetlerin insan yaşamına ve psikolojisine yaklaşımlarının paralelliğidir. “Hırka” Oblomov’u bezgin ve tembel bir yapıya büründürürken, “redingot” o güne kadar üstün niteliklere sahip toplumu düzenbaz, dalkavuk ve hileci bir hale sokar. Bu iki tespit de yine yazarların dönemsal eleştirilerinin edebiyata yansımalarıdır. Gonçarov feodal düzende toprak sahibinin köylüler üzerinden rahat yaşama şansı elde etmesini eleştirirken, Karaosmanoğlu yenilik hareketlerinin –yenilikten kasıt istanbulinden redingota geçiş- kendi içindeki açmazlarına dikkat çekmek istemiştir. Mekânsal anlamda her iki eserin de merkezinde Batılı yaşam tarzına duyulan özlem vardır, bu anlamda apartman dairesi yeni dünya düzeninin, yeniliğin uzamsal dışavurumlarıdır.

Kiralık Konak’a kıyasla *Oblomov* çok farklı başlıklar ve motifler açısından değerlendirilmesi mümkün bir eserdir. Fakat Doğu-Batı ikilemi penceresinden bakıldığında eserler bir anlamda farklı anlayışları savunan eserler mahiyetindedir. *Oblomov* romanında Doğu köhneleşmiş ve artık işlerliğini kaybetmiş bir geleneksellikten öteye geçmemektedir. *Kiralık Konak*’ta ise Doğu geleneğinin ve doğru değerlerin savunucu konumdadır ve Batı değerlerin erozyona uğramasını beraberinde getirecektir. *Oblomov*’da Batı iyi yönleri ve iyi karakterleriyle karşımıza çıkarken, *Kiralık Konak* romanında Batı’nın olumsuz yönleri, yanlış batılılaşan karakterler üzerinden gösterilmiş ve yazarın açık bir şekilde Doğu’nun yanında olduğu yargısına varılmıştır.

Doğu-Batı ikileminde; Gonçarov’un Oblomov’u ile Yakup Kadri’nin Naim Efendi’si ancak Doğu’yu simgeleyen karakterler olarak benzerliklere sahiptirler. Oblomov, çalışma yaşamına karşıt bir tavır içindeyken, Naim Efendi’nin çalışma karşıtı bir tavra sahip olmadığını, onun eserdeki anlamının Doğu’nun ahlaki yönlerine bir gönderme olduğu görülmektedir. Bu anlamda Oblomov ve Naim Efendi sadece farklı zaviyelerden Doğu’yu simgeleyen karakterler olarak göze çarpmaktadırlar. Naim Efendi’yi bir anlamda Oblomovlaştıran süreç, değişmekte olan zamandır, modernleşme ya da Batılılaşma meselesidir.

Yapılan araştırmalar neticesinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ivan Gonçarov’un *Oblomov* adlı eserini okuduğuna yönelik bir bilgiye rastlanmamıştır. Aradaki dil bariyeri ve dönem yazarlarının daha çok Batı Avrupa ve özellikle Fransız edebiyatına yoğunlaşması gibi unsurlarla birlikte düşünüldüğünde, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Gonçarov’u okumamış olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Bu varsayımdan hareketle, iki yazar arasında doğrudan bir etkilenmeden bahsedilmesi mümkün görünmemektedir. Genetik bir etkileşimin olmadığı bu gibi benzer temaların işlendiği eserlerde benimsenmesi gereken yaklaşım analogik yaklaşımdır. Analogik yaklaşım karşılaştırmalı edebiyat bağlamında, aralarında doğrudan iletişim ve etkileşimin olmadığı ulus edebiyatları ve yazarlarda benzer ya da aynı motiflerin, konuların işlenmiş olmasının araştırmasını yapar. 19. ve 20. yüzyılın Batı dışı toplumları için en önemli meselelerinden biri olan modernleşme düşüncesi, dönemin ruhuna uygun olarak toplumlarının gelişimini kendilerine gaye edinen Rus ve Türk yazarların eserlerinde yankı bulmuştur. Her iki yazar da, yaşadıkları döneme egemen olan modernleşme düşüncesini kendi pencerelerinden ele almış, kendi düşünceleriyle aktarmıştır.

Çalışmada ele alınan romanlar özelinde; Rus toplumunun Batı’yı algılamasının daha gerçekçi, faydacı yanlarının olduğunu, Türk toplumununsa yetersiz ya da yanlış bilgilenmeden ve yanlış örneklerden dolayı Batı’yı bir ‘öteki’ olarak gördüğünü söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- Aytaç, Gürsel (2003): *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Say Yayınları.
- Belge, Murat (2004). Batılılaşma: Türkiye ve Rusya. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. (editör) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3* içinde (43-55). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, Murat (2016). Step ve Bozkır Rusça ve Türkçe Edebiyatta Doğu-Batı Sorunu ve Kültür. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2019). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Say Yayınları.
- Chances, Ellen (2001). The Superfluous Man in Russian Literature. Neil Cornwell (Editör). *The Routledge Companion to Russian Literature* içinde (122-133). New York: Routledge.
- Eisenstadt, S.N. (2007). *Modernleşme Başkaldırı ve Değişim*. Çev. Ufuk Coşkun. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gonçarov, Ivan (2000). *Oblomov*. Çev. Sabahattin Eyüpoğlu-Erol Güney. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Heper, Metin (1973) *Modernleşme ve Bürokrasi Karşılaştırmalı Kamu Yönetimine Giriş*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1993). *Kiralık Konak*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lidar, Veysel (2011) *Oblomov: Doğulu Bir Kaybeden, Kayıtsız Bir Düş Yolcusu*. Roman Kahramanları (50-56), 7.sayı, İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Lounsbury, Anne (2011). *The World on the Back of a Fish: Mobility, Immobility, and Economics in ‘Oblomov’* The Russian Review, vol:70, no:1. Ss. 43-64.
- Mardin, Şerif (1997). *Türk Modernleşmesi*. (derleyen Mümtaz’er Türköne- Tuncay Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milner-Gulland, Robin - Dejevskiy, Nikolai (1993) *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi, VIII. Cilt*. Çev. Metin Çulhaoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Murphy, Melaine A. (2007): *Max Nordau’s fin-de-siecle Romance of Race*. New York: Peter Lang Publishing.
- Nakipler, Nesibe Didem (2010). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarında Ötekileşme Sorunu*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Narlı, Mehmet (2007). *Roman Ne Anlatır? Cumhuriyet Dönemi 1930-2000*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Setchkarev, Vsevolod (1974). *Ivan Goncharov: His Life and Works*. Wurzburg: Jal-Verlag.
- Spector, Ivar (1943). *The Golden Age of Russian Literature*. Washington: Kessinger Publishing.
- Şan, Mustafa Kemal (2006). Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar, Köksal Alver (Editör). *Edebiyat Sosyolojisi* içinde (127-169). Ankara: Hece Yayınları.
- Wachtel, Andrew (1998). *Physcology and Society The Cambridge Companion of to the Classic Russian Novel*. Cambridge: Cambridge University Pres.